

és így azoknak talapja substructiók által szerkezetileg megerősítették; — legalább utólagosan helyrehozván így azon nagy hibát, mely az épület alapozásánál — lehet, hogy nem tudatlanságból, hanem a talajnak nem elég helyes ismeretéből — századokkal ezelőtt elkövetett.

A kő-mű elmállása csak egy ponton öltött oly mérveket, hogy ez által az illető épület-résznek stabilitása veszélyeztetik: ez a templom déli kereszthajójának keresztkarjához épített *előcsarnok*; melynek orma, külső díszfaragványa és egész körfalazata, egyrészt az idők viszontagságai, másrészt pedig az újabb időben alkalmazott rossz kőanyag, de még annál rosszabb és hanyagabb munka következtében tökéletesen összehasadozott és szétporlott; sőt annak egyes részei a főfalazattól annyira elváltak, hogy szemmeláthatólag egészen meggömbülve kifelé hajolnak. Ily düledező állapotban lévén az egész épület-szakasz, azt többé kijavíttatgatni teljes lehetetlen; s ez okból az egész déli előcsarnokot le fogják bontani úgy, hogy a régiből csakis a gyámpillérek alsó részei — egyes kövek kiválasztásával — maradhatnak meg. Hogy pedig ez megtörténhessék, az egész épület-szakasz még 1877. évben nagy és szilárd fa-állványokkal egész a templom tetőzetének legmagasabb pontjáig körülvéttetett, hogy így a szétbontás, valamint annak újból való fölépítése alkalmával a munkásoknak biztos és kellő helyet nyujtsanak. Meg kell jegyeznünk, hogy e régi fa-állványok e célra már alig lehetnek elég erősek, mivel az idő viszontagságainak oly rég kitéve, nagyon is meggyengülhettek.

(Vége köv.)

Dragóner Béla.

A KEHELY.

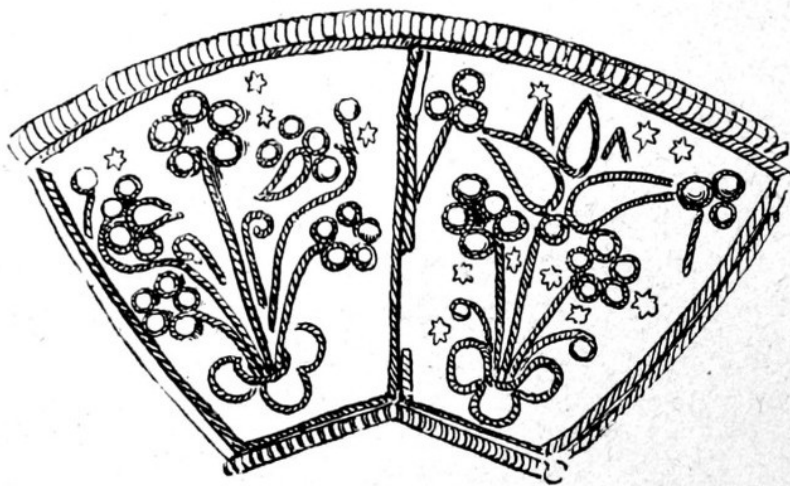
III. KÖZLEMÉNY.

A csúcsíves műstyl korszakában készült kelyhek idoma ép oly lényegesen üt el a román stylű kelyhekétől, valamiként elütnek a román és csúcsíves építmények egymástól. Mig a román stylt a körvonal, addig a csúcsíves műizlést a csúcsív és többszögű alakítások jellemzik. A román kehely kerek talpa helyébe a XIV. században hatlevelű rózsa idoma lép, mely szembetünőleg meredek hatszögű tölcseralakot képezve, megy át a hasonló idomúlag készült szárba. A gomb eleinte lapított almaidomú ugyan, de mély barázdákkal gerezdekre tagozott oly formán, hogy körvonalaiiban többágú csillagot tüntel föl, később a nodus kiszökő, jobbra hat küllővel, vagy forgával (*rotulus*) van díszítve, melyek eleinte hengeridomúak, később élükre állított dülény alakúak. E rotulusok mezőit zománczozott alapon, ✠ MARIĀ, IHSVS

(v. ö. 86. lap.) vagy ✠ ICESVS (v. ö. 85. lap) nevek töltik ki, mely utóbbi alakítások elsejénél a név egy h betűvel toldatott meg, a másodikon pedig az O és E betűk összevonattak, hogy a felirat a hat rotuluson kiferjen. — A nodus fölött a sokszögű szár folytatása s végül erre tölcsér-idomú kupa következik, mely eleinte a csúcsív hajlása szerint tojásdad alakban, nem pedig mint később meredek, sugár idomban van keresztül vive. — E szabályszerű alakításoktól előfordulnak ugyan némi eltérések, de azok csak kivételeket képeznek. Így pl. a klosterneuburgi kehely (l. alább 2. ábránkat) szára hengerded idomú, míg talpa nodusa és tölcsére a stylnek tökéletesen megfelel. De ezen magában véve csekély eltéréstől tévesen soroznók a XIII. század átmenetű stylű kelyhei közé, mivel a reá vésett fölírás tanúsága szerint a XIV. század első felében készült.

A mi a csúcsíves stylű kelyhek díszítését illeti, megjegyzendő,

hogy ez nem oly változatos mint azt a román korszakbeli példányokon tapasztalhatni. Míg a román kelyheken — mint láttuk volt — az ó- és új-szövetségből vett alakok és jelenetek alkalmazását, melyek a kehely symbolicus és typologicus jelentőségére vonatkoznak, igen kedvelték: addig a XIV. szá-

1. ábra.

zadtól kezdve, ezeket, valamint egyes szenteket és a liturgiai szabályokkal nem igen egyező donatori címereket és jelvényeket, csak ritkán, de az ornamentális virág- és lomb-díszítményeket, úgy szintén a csúcsíves műépítészet mértani alakjaiból szerkesztett architectonicus idomokat találjuk rendszeresen a kelyheken.

A XIV—XV. századbéli kelyhek díszítési módjáról szólva, röviden meg kell emlékeznünk a *zománczról*,¹ s ennek különösen azon

¹ Zománczozás alatt, magas hőfok által folyóvá tett üveganyagnak fémlapra való alkalmazását értjük. A zománcznak (*Email, smaltum*) különféle fajait ismerjük. (V.ö. *Ipolyi* «Műtörténelmi Tanulmányok.» Budapesti Szemle, 1874. évf. X. sz. 225—239. l.) továbbá «A magyar mű- és történelmi emlékek kiállítása» V. (X. Századok, 1876. évf. 541. lap; legújabbán: *Archæologiai Értesítő*, 1880. évf. 16—28. l.) Ezúttal csak legrégibb alakjáról a *rekesz*-, vagy *sejtes* zománczról (*email cloisonné*) emlékezünk meg, melynél vékony lemezek képezik a rajz körvonalait s mint megannyi sejtek a különféle zománczszíneket tartalmazzák. A színig töltött rekeszek kiálló falait a művelet

válfajáról, mely hazai kelyheinken szokott előfordulni, értjük a *sodrony-zománczot* (*filigranirter Email*), mely a rekesz- vagy sejtes zománcz továbbképzésének tekinthető. A technikai eljárás annyiban üt el

2. ábra.

amattól, hogy az előállítandó rajzok körvonalait nem vékony és sima lemezekből, hanem csavart idomásodronyból képezik, továbbá a zománcz

bevégzésekor egyenletesen lecsiszolják. E zománcz különösen Byzanczban dívott, s innét keleti, vagy byzanti zománcznak is szokás nevezni.

felülettel egyenlővé nem csiszolják le, hanem kiálló alakban meghagyják a sodronyt. Például szolgálhat a m. n. muzeumban őrzött Jankovics-féle kehelyről vett, s főnebb mellékelt rajz (1. ábra), mely a kupa alját fedő zománczos tokból két mezőt tüntet elénk. Mindkét

3. ábra.

mezőben csavart sodronyból képezett virágdiszeket látunk, melyek — amennyire a lepattogott zománcz maradványaiból ki lehet venni — zöld és kék alapon fehér szirmokkal, s a jobb oldali tulipán pedig violaszínű levelekből voltak szerkesztve. A zománcszínekből a vörös

fehér zöld, kék, viola voltak a legkedveltebbek s a kiálló sodrony meg volt aranyozva.

Ezuttal messze vezetne tárgyunktól, ha e különös és igen díszes zománczozás eredetéről és hazájáról a már eddigelé is különféle kép elágazó véleményeket itt sorba felhoznók és azok érdemleges megvitatásába bocsájtkoznánk. Tájékozásúl azonban annyit nem hallgathatunk el, hogy ismert bel- és külföldi tudósaink közül többen vannak, kik e zománcznemet «magyar zománcznak» tartják.

Ezen nézet mellett bizonyítanak egyrésről a hazánkban levő enemű műemlékek, melyek legújabb számítás szerint már 19 tárgyból álló sorozatot képeznek,¹ másrésről pedig az eddig ismert külföldiek is, amennyiben azok jobbára a középkorban hazánkkal szoros viszonyban volt népek és templomok birtokában vannak.²

Visszatérve kelyheink sodrony-zománczozási díszítéséhez, megjegyezzük, miszerint a talp hatlevelű mezőin kívül még a nodust, néha a kupa első felét is (de ez rajta mindenkor külön tokot képez), ily zománczozal vagy pusztá filigránzózással váltakozva borították. A m. n. muzeum régiségtárában van egy igen csinos ily módon díszített nodus, mely vörös, fehér és zöld színű sodrony-zománczos lapokkal ékeskedik.

Kiemeljük itt a *br. Révay Ferencz* által a muzeumnak ajándékozott műkincsek közül azon gazdagon díszített kelyhet, melynek kupáján kerek medaillonokban sodrony-zománczos lemezek váltakoznak szentek bevéssett képeivel. Alább adjuk (4—9. ábrák) mind a hat medaillon sikerült rajzát, melyek vastag, aranyos zsinórkeretben sz. Borbálát, alexandriai sz. Katalint, magyar sz. Erzsébetet, továbbá három sodrony-zománczos stylizált virágdiszítményt tárnak elénk. A zománcz színek vörös, fehér, zöld, sötétkék és viola.³

¹ V. ö. «Archæologiai Értesítő» 1880. évf. XIV. köt. 19. lap.

² Igy a klosterneuburgi (l. 3. ábránkat), prágai és boroszlói enemű műemlékeken kívül ugyanezt mondhatjuk a Lengyel- és Dalmátországban sejtett sodrony-zománczos művekről is, melyekre *Eitelberger* és *Pulszky Károly* figyelmeztetnek. Nemcsak fejedelmi ajándékozás által, amire annyi példa van történetünkben, de a szomszédos népek kölcsönös viszonyánál fogva a kereskedés útján is juthatott hozzájuk, a maig kifürkészett 5 példánynál több is. Nézetünk szerint ne a hazai, de a külföldi enemű emlékek provenienciáját kutassuk, hogy az összekötő szálakat, melyek a sodrony-zománczozás hazájáig vezetnek, föltalálhassuk. Végül megjegyezzük azt is, hogy China és Japán ily szerkezetű zománcz művei ép úgy nem vonnak le a sodrony-zománcz magyar jellegéből, valamint a chinai ösnyomtatványok Guttenberg eredeti találmányát nem teszik kétségessé.

³ E kehely rajzát az «Archæologiai Értesítő» 1880. évf. XIV. köt. II. tábláján adta ki dr. *Pulszky Károly*. Az itt közölt ábrákat a m. n. muzeum érem- és régiségosztálya kölcsönözte, melyekért ezennel köszönetet mondunk.

A csúcsíves kelyhek ily díszes kupái csak kivételek, mert rendszerint egészen simák szoktak lenni (v. ö. 2. ábránkat), legfőlebb lilio-

4. ábra.

5. ábra.

6. ábra.

7. ábra.

8. ábra.

9. ábra.

mokból alkotott pártázat köríti a kupának legalsó részét és felső mondat szalagán *ih̄s xps, maria* — mint pl. ez a b. Révay-félén is előfordul — nevek vannak bevésve.

Ideje lesz néhány érdekes kehely rajzát bemutatnunk, melyek kellő fogalmat adnak a csúcsíves stylben készült enémű műemlékekről, hogy adandó alkalommal azokat felismerhessük. Főnebbi (2.) ábránk a klosterneuburgi (Alsó-Ausztriában) egyház kincstárában őrzött ezüst kehelyről van véve, mely 0·131 n. széles, hatlevelű rózsaidomú talppal, jellemző hengerded rövid szárral és kiszökő hat rotulussal diszített nodussal s tölcséralakú kupával bír. Magassága 0·22 méter, a kupa átmérője 0·113 m. Diszítése amily sajátságos, ép oly ízléses. Talpa alakjának megfelelőleg hat mező van osztva, melyek váltakozva áttört diszitménnyel és az új-szövetségből kölcsönzött jelenetekkel vannak kitöltve. Az alakokat áttetsző zománcz (*email translucide*) borítja, de oly finom anyagból, mely a legcsekélyebb bekarczolt vonásokat is látni engedi. A diszitményekkel borított mezőket ezenfelül drágakövek és igazgyöngyök ékesítik. A talp felső részét következő díszes majuscula felirat kereteli be: *Anno domini MCCCXXXVII hic calix beatæ Mariæ virginis comparatus et inchoatus ex antiqua calice pondere habita 1½ marcam VI lot, quam Babo quondam praepositus comparavit*, azaz: E kehely a bold. Szűz tiszteletére 1337-ben egy régibb 1½ márkát és 6 latot nyomó ezüst kehelyből, melyet Babo néhai prépost szerzett, készítették. Ezen becses műtörténeti adatnál most még századok múlva is, meg kell jegyeznünk, hogy reánk nézve sokkal becsesebb lett volna az a régi, Babo prépost által szerzett kehely, melyet — amint látszik régi szokás szerint — beolvasztottak. — A noduson és száron ugyanazon diszítési módot találjuk, amit a talpon. A rotulusok közül három, zománczos alapon, a következő feliratokkal: *Jesus, Christus, Maria*, míg a többi három, kövekkel és gyöngyökkel vannak ellátva. E dúsan diszített kehelyrészek fölött az egészen sima tölcsér idomú kupa emelkedik. A klosterneuburgi kincsek között van egy még érdekesebb kehely, melyet 3. ábránkban van szerencsénk bemutatni. A hatlevelű rózsaidomra alkotott talp hat mezőre van felosztva, melyeket sodrony-zománcz tölt ki. A szár hatszögű; a nodus gerezdezett lapos almácska, melyből hat rotulus gyanánt hatszirmú zománczos virágok nőnek ki. A kehely kupájának alsó harmadát szintén hat mezőre osztott sodrony-zománczos tok borítja, melyet szőlőlevelek- és gerezdekből alkotott diszitmény koronáz. E valóban ritka szép példány csaknem a legkisebb részletekig egybevág a bars-szt.-keresztii kehelylyel, mely a Budapesten 1876. évi május havában tartott mű-ipari és történelmi kiállításon méltó feltűnést keltett.¹

¹ Fényképét kiadta *Klöss Gy.* 116. c) sz.; műtörténeti méltatását lásd a «Századok» 1876. évf. 544. lapján. → Itt megemlítjük, hogy a főnebb közölt 2. és 3. ábrákat *Blümelhuber F.* apát-kanonok úr szivességének köszönjük.

Tudtunkkal még egy kehely van hazánkban, mely a klosterneuburgihoz hasonló műkezelést tüntet föl, és ez az esztergami Széchy-féle, melyet 1858-ban legelőször *Bock*,¹ majd *Zalka János* ismertetett rajz kíséretében,² ujabban pedig a bécsi világtárlat alkalmából *dr. Henszlmann Imre*.³

De e Széchy-féle kelyhen, mely a XV. század közepe tájáról való, több eltérést tapasztalunk. Így pl. talpa inkább hasonlít a műkiállításon bemutatott győri székes káptalan kelyhéhez,⁴ mint a klosterneuburgihoz; továbbá a kupa alsó harmadának tokja nem négyszögletes mezőkre, de hatlevelű rózsaidomra van felosztva, ami által sokkal díszesebb alakot nyer, a fölötte képezett diszítvány pedig nem szőlőlevelek- és gerezdekből, hanem liliomokból van képezve. Ezek volnának a két kehely ornamentikájának főbb eltérései, melyekhez még a száron előforduló két felirat, u. m. a nodus fölött *maria* alatta pedig *johannes* járul. Nagysága 0'23 m., a kupa átmérője 0'11 méter. Megjegyezzük, hogy e kelyhet *Simor János* bibornok-primás ő eminentiája 1868-ban restauráltatta s ennek emlékére a következő felirattal látták el: *Hunc. Dionys. Card. de Széch. Prim. et Eppus. Strigon. calicem renovari jussit successor Joannes Simor 1868.*

Hazai kelyheink közül ime rajzban (10. ábra) bemutatjuk azon csinos sodrony-zománczos példányt, mely jelenleg a maros-vásárhelyi nagyobb református templom birtokában van. Hatlevelű rózsaidomban szerkesztett talpának beosztása a most ismertetett Széchy-féle kehelyre emlékeztet. Diszítványe a talpon, noduson és kupán következetesen oly módon van keresztülvéve, hogy a sodrony-zománczos lapra egy pusztán sodronyokkal ékített lap következik. A hat rotulus hatlevelű kiálló rózsából áll. Az egész kehely úgy diszítését, mint alakját tekintve a XV. századra vall;⁵ hasonlók hozzá a *Telegdy-féle*⁶ és a már fentebb hivatolt egyik győri sodrony-zománczos példány.⁷

Általában nem panaszkodhatunk, hogy hazánkban kevés enemű műemlék maradt fenn a középkorból. Az esztergami főegyház kincs-

¹ Jahrbuch d. k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Bau-
denkmale. III. k. 144. lap.

² Magyar Sion, 1863. évf. I. köt. 461—464 lapjain.

³ «A bécsi 1873. évi világ-tárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya.»
Magyarországi régészeti emlékek II. köt. II. rész 184. lap.

⁴ *Klöss Gy.* fényképi felvételei között 104. c) szám.

⁵ Leírását az «Archæologiai Értesítő» XII. kötete, 1879. 259—261. lapokon hozta,
rajzát pedig a XIV. köt. 1880. 12. lapon 3. sz. alatt, ahonnét e csinos ábrát kölcsön nyertük.

⁶ *Klöss Gy.* fényképi felvételei között 135. c) szám.

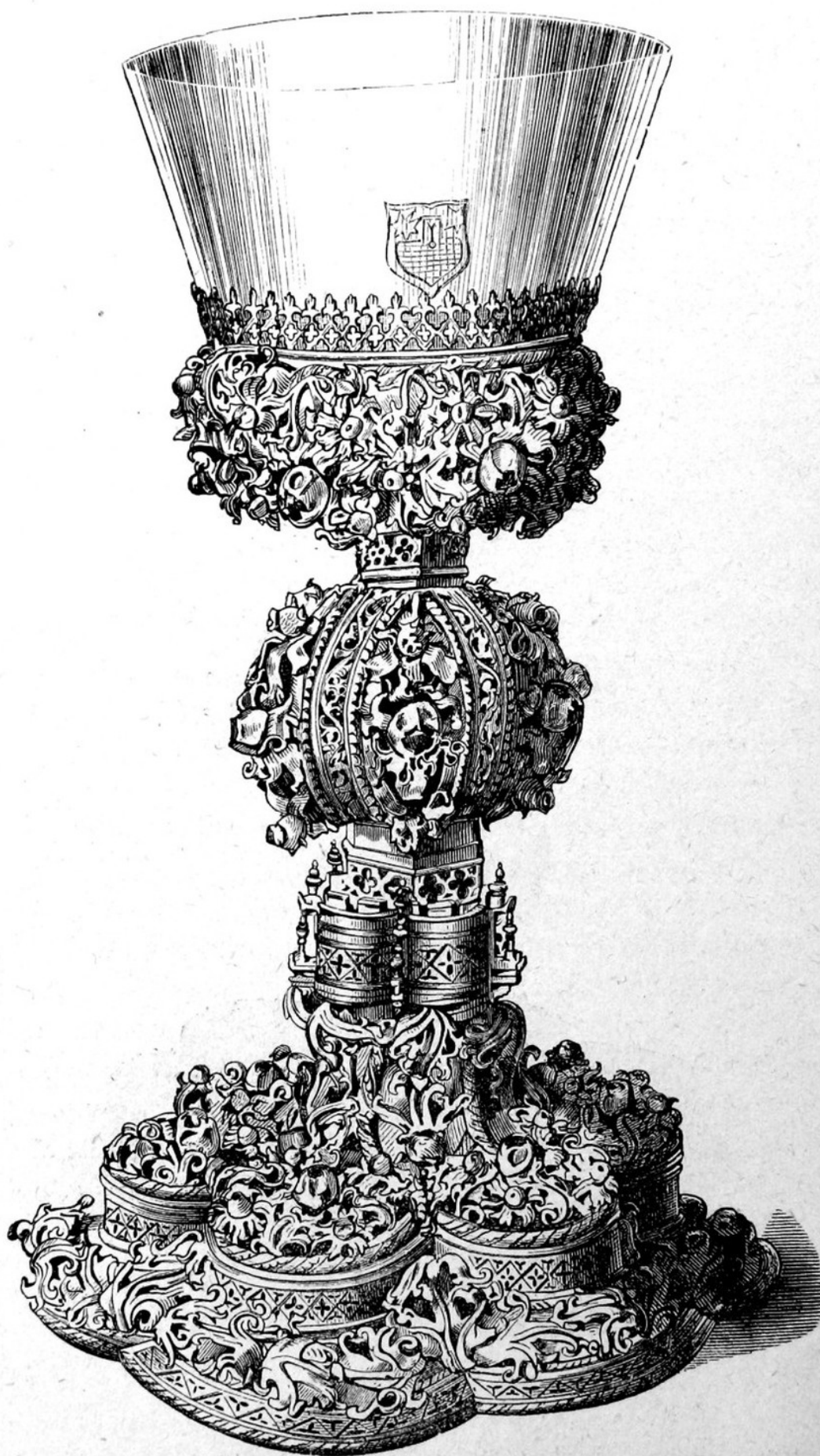
⁷ U. o. 104. c) szám.

tárában, különösen pedig Szepes-egyházmegyében ritka szép példányok találhatók. Az előbbieket közül fölemlítjük azon dús filigran diszítéssel borított kelyhet, melyen a nodus felett e szó *literati* alatta

10. ábra.

pedig *mathie* olvasható. Még ma sem sikerült kipuhatolnunk, hogy ki volt e *Mathias literatus*? Idomát és műkezelését tekintve meg kell jegyeznünk, hogy a nodus túlterjedt alkata a kehely méreteinek kel-

11. ábra.

lemes benyomását csökkenti. *Bock F.* nézete szerint alighanem a XV. század végéiben, vagy épen a XVI. elején készülhetett.¹

A szepesmegyeiek közül megemlíjtük a *poprádi* plébánia-templomét, melynek talpán sz. Egyed vadászata van remek áttört műben ábrázolva, kupájának alja pedig sodrony-zománczczal borítva.² A *Pethe Márton* szepesi prépost, majd kalocsai érsek (1600—1607) szerzeménye gyanánt fönmaradt kehely szintén a szepes-egyházmegyei kincsek között őriztetik. Ennek sodrony-zománczos díszítése annyiban igen tanúlságos műtörténeti szempontból, a mennyiben e zománczozási technika teljes kifejlődését tünteti föl.³ A szepesi székesegyház kelyhei közt van még egy gazdagon ékített sodrony-zománczos példány, melynek nodusa meglepően hasonlít az itt közölt (11. ábra) m. n. muzeumi dús ékítésű kelyhéhez.⁴ Messze vezetne kitüzött célunktól, ha egyedül csak a szepesmegyei remek kelyhek műtörténeti leírására szorítkoznánk. Ezek méltán külön monographiát érdemelnek, s mint értesülünk, e közös óhaj is beteljesül. Az egyházmegye jelenlegi műpártoló, fenkölt szellemű főpásztora, *Császka György ő méltósága*, terjedelmes megyéje által sokoldalú gondokkal elhalmozott teendői közegett kiváló és példás buzgalmat fejt ki nemcsak a középkori egyházi műemlékek megóvása, illő helyreálítása, de újabb stylszerű paramentumok beszerzése körül is. Az ő mæcenási bőkezősége e nagybecsű műremekeket, a Szepesegyházmegye — Magyarország ezen legnagyobb egyházművészeti muzeuma — kegyeletre méltó tárgyait, illusztrált kiadványok útján közkincsekké fogja tenni.

A szepesi kelyheken kívül megemlíjtük még a *pozsonyi* sz. Ferenczrendiekét, mely tiszta aranyból készült, sodrony zománczczal borított kitünő példány. E kelyhet *Pethe László* confrater ajándékozta a szerzet nevezett kolostorának. A rajta levő felirat így hangzik: «*Mag. D. Ladis. Pethe Patris spiritualis fratribus Posoniens. legatum.*» Alakja azonban már a XVI. századra vall.⁵

Végül a késő csúcsíves styllú kelyhek jellemző példánya gyanánt ismertetjük itt a m. n. muzeumban őrzött, igen dúsán ékített kelyhet (11. ábra.), mely *Bock* nézete szerint a XVI. század első negyedében készült.⁶ A kehely talpa hatlevelű rózsa, szára szintén hatkarélyú

¹ *Henszlmann*, id. mű, 185. lap, ábrával; *Czobor B.* A középkori egyházi művészet kézikönyve 158. lap; 144. ábra.

² *Klöss Gy.* fényképei között 122. a) szám.

³ Fénykép *Klöss Gy.* felvételei között 122. b) szám.

⁴ U. o. 122. c) szám alatt.

⁵ Fényképek, kiadta *Klöss Gy.* 134. c) szám alatt.

⁶ *Cimeliotheca Musei Nat. Hung.* 1825. 21. lap. Mittheilungen der k. k.

idomra alakított, áttört mívezetű, míg a nodus szintén áttört szalagok által van hat gerezdre felosztva. A kupa alsó felét, a kehely többi részét is borító dús lombozat, melynek virágszirmai kövekkel és gyöngökkel vannak kirakva, födi el. Épen e dús, több helyütt élesre metszett virágszirmok és levelek teszik e kelyhet czélszerűtlenné, mert kezelését nagyon megnehezítik. Magassága 0,226 méter, kupájának átmérője 0,1 méter. Nézetünk szerint e kehely készítési ideje határozottabb körre szorítható mint azt *Bock* állította. Tekintve alakját és műkivitelét, határozottan a XV. század második felére tehetjük. Talpának belsejére a következő felirat van vésve: *Regis. opus. donum. que. fui. post. sæcula tandem. me. tria. gens. teneat. clara. Migatiadum. Leonardus Cianiis Trident(inus). cath(edralis). Eccl(esiae). Vaci(iensis). Can(onicus). Sacerd(os). ob. beneficia. grat(i). animi. Mon(imentum). An(no). Xri(Christi). MDCCXCIX.* Ezen adat szerint valami királyi adomány tárgyát képezte e valóban fejedelmi kehely, s később, midőn II. József császár az eltörölt kolostorok kincseit Budán elárvereztette, megvette *Cianiis Léndrt* váczi kanonok s Migazzi püspöknek ajándékozta 1799-ben. A m. n. muzeumnak Migazzi örökösei ajándékozták, hol most a *b. Révay*-féle kehely után az első helyet foglalja el s már a bécsi 1873-iki világtárlaton is feltűnt a szakferfiak előtt.

A csúcsíves styl kivált a nodus alakításában járt el a czélszerűség rovására. Számos e korszakbeli kehely nodusán architectonikus részletekből szerkesztett egész épületkéket, tornyokat találunk, melyek diszített táakból, ívekből és keresztvirágokkal (*Kreutzblume*) ellátott falakból, a kezelés megakasztását előidéző csoportozatokat képeznek. Ilyenek például a m. n. muzeum¹ és a beszterczebányai² egyház egyik kelyhe. Az ily alakításokat, melyek a célirányosság és gyakorlati használat ellen vallanak, bár magokban véve csinos kivitelűek, dícsérnünk nem, csak elítélnünk lehet.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

VII. Az országos magyar képzőművészeti társulat köréből. A folyó évi márczius hó 14-én tartott közgyűlésen, a társulat ujonnan választott elnöke, *Ipolyi Arnold*, beszterczebányai püspök úr ő excellentiája

Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XII. évf. 111. lap, 40. ábra; *Henszlmann*, id. mű, 185. lap, 256. ábra. *Klöss Gy.* muzeumi felvételei között 58. szám.

¹ *Klöss Gy.* muzeumi fényképi felvételei között 57. szám.

² A műemléki kiállítás fényképei között 111. b) szám alatt.